

Hvor moralsk tenker fotballspillere? – en empirisk studie av toppfotball

Lars Tore H. Ødegård¹ og Gunnar Breivik²

¹ Seksjon for kultur og samfunn, Norges idrettshøgskole,
larstoreodegard@hotmail.com

² Seksjon for kultur og samfunn, Norges idrettshøgskole, gunnar.breivik@nih.no

DOI: <http://dx.doi.org/10.5324/eip.v9i2.1867>

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Det er en utbredt oppfatning at det økende prestasjonskravet i toppfotball fører til en svekkelse av moral og fair play-holdninger. Men hvordan tenker toppfotballspillere i forhold til ulike dilemmaer som oppstår på banen, og er det forskjeller mellom toppfotballspillere og spillere på lavere nivå? For å avklare dette gjennomførte vi en empirisk undersøkelse der vi intervjuet spillere og trener i én toppklubb og én breddeklubb. Vi var interessert i to hovedproblemstillinger: 1) Hva tenker fotballspillere på ulike prestasjonsnivå om etikk og moralske dilemmaer i fotball? 2) Hvilke faktorer påvirker spillerne, direkte og indirekte, i deres vurderinger og handlinger? Resultatene fra undersøkelsen viser at det er store forskjeller mellom de to prestasjonsnivåene. Spillerne på breddenivået føler generelt et større ansvar for å opptre ærlig på banen enn hva som er tilfelle på toppnivået. Vi fant 4 spesifikke faktorer i toppfotballen som bidrar til umoralsk opptreden. For det første opplever spillerne en forventning om at de prioriterer resultat foran fair play. For det andre bidrar tilstedeværelsen av supportere på kamper til en slik prioritering. For det tredje vil handlinger som er i strid med fair play signaliseres som akseptable internt i miljøet, selv om de ofte signaliseres som uakseptable overfor media og omverdenen. For det fjerde kan spillere oppleve det som vanskelig å gå i mot trenerens oppfordringer til en pragmatisk og resultatfokuset opptreden.

Nøkkelord: moral, etikk, fair play, football

English summary: How morally do football players think? – an empirical study of moral dilemmas in elite football

It is a common view that the increasing focus on achievement and success in elite football leads to a weakening of moral and fair play attitudes. But how do elite players think and what do they think about different dilemmas that appear on the field, and is there a difference between elite players and lower division players? To answer these questions we conducted an empirical investigation in which we interviewed the players and manager in an elite club and in a lower division club. We were interested in two main problems: 1) How do football players at different

performance levels think about ethics and moral dilemmas in football? 2) Which factors influence the players, directly and indirectly, in their evaluations and actions? The results from the investigation show that there are important differences between the players at the two performance levels. The lower division players felt in general a higher responsibility to behave honestly on the field than the elite players. We identified four specific factors in elite football that contribute to unsportsmanlike behavior. First, elite players feel more pressure to prioritize results more than fair play. Second, the presence of the supporters contributes to the priority of results. Third, unsportsmanlike behavior is often signaled as unacceptable to the media and the surroundings. Internally, however, such behavior is considered acceptable among the manager and the players. Fourth, the players may find it hard to go against the manager's insistence on a pragmatic and result-oriented focus.

Keywords: morals, ethics, fair play, football

Innledning

Dagens moderne profesjonelle toppfotball synes i økende grad å være preget av egoistiske motiver og kynisk opptreden på banen. Idealer med lange tradisjoner i fotballen, som fair play og sportsmanship, virker å være underordnet jakten på resultater. Nær sagt ukentlig under fotballestesen oppstår det kontroverser rundt fotballspillers oppførsel. Mange aktører både i og rundt fotballen har uttrykt bekymring for utviklingen av moralsk forfall i dagens toppfotball. Men er dette riktig? Og hva er det, helt konkret, det moralske forfallet består i? Hvordan tenker dagens toppfotballspillere i ulike situasjoner ute på banen og før og etter kampene? Dette er det gjort få, om noen, studier av. Forskningen på feltet er overraskende mager. Mange savner et kritisk blikk og en mer nærgående undersøkelse av hvordan toppfotballspillere tenker. Hva får dem til å gjøre ting som er stikk i strid med fair play, når TV-kameraene nådeløst avslører dem når de prøver å filme seg til et straffespark? Den norske teologen Svein Olav Thorbjørnsen (2011: 22) synes det er påfallende hvor lite selvkritisk toppidretten er til sin egen aktivitet og dens egne verdier. Kritikken har gjerne kommet fra folk som har en viss distanse til idretten. Slik kritikk kan være viktig, men det trengs også mer praksisnære studier. Også den finske teologen Mikael Lindfelt (1999) etterlyser flere kritiske perspektiver på toppidretten. I sin bok *Idrott och Moral* (1999: 12) viser han til noen få studier som er gjort. En svakhet ved flere av studiene er at de er utført av aktører med for stor avstand til praksisfeltet, og uten å ta idrettskulturen og dens særegne moralske aspekter på alvor. Problemområdet fremstår derfor som et felt med et stort behov for praksisnære empiriske undersøkelser som kan bidra til bedre forståelse av utviklingen i dagens toppidrett.

Når mange i dag forventer en toppidrett med høy moral skyldes det et bakteppe der idrett ble brukt som moralsk oppdragelse. Utviklingen av den moderne konkurranseidretten generelt, og fotball spesielt, kan spores tilbake til de engelske kostskolene på 1800-tallet. Dette var en tid da idealet om «Muscular Christianity» stod sterkt i det engelske samfunnet. Konkurranseidretten, og spesielt lagspillene, skulle ha en sterk etisk basis. Det som foregikk på banen var et middel i sosialiseringen av de unge. Konkurranseidrett skulle bidra til den moralske

oppdragelse like mye som den fysiske. (Thorbjørnsen 2011: 106-107). Den engelske overklassen utviklet et ideal om fair play som senere har vært viktig. Betegnelsen «fair play» viser gjerne til hva som ansees å være moralsk riktige og gode handlinger i idrettskonkurranser (Loland 1989: 21). Det innebærer blant annet å følge reglene, lytte til dommeren, og arbeide for rettferdige konkurranseforhold. For noen innebar idealet også en tanke om sjenerøsitet; gi motstanderen minst samme muligheter til å prestere som en selv. Idealer som fair play, sportmanship og sjenerøsitet ble senere overtatt av den olympiske bevegelse og har ligget som et bakteppe også for den etiske tenkning i norsk idrett, inklusive toppidrett. Likevel er denne tenkningen blitt utfordret gjennom den økende profesjonalisering og kommersialisering av toppidretten som bidrar til en mer pragmatisk og kynisk tilnærming til hva som er hensiktsmessig å gjøre, både på og utenfor banen. Massemedia har gjort toppidrett til underholdningsidrett styrt av sterke økonomiske krefter. K Hartiala, som er en av Finlands mest erfarne idrettsledere, påpeker nesten oppgitt at idrettens kommersialisering, som et resultat av eliteidrettens profesjonalisering, har blitt den største påvirkningsfaktoren til idrettskulturens utvikling. (Lindfelt 1999: 157). Enkelte idretter, som fotball, er blitt så kommersielt attraktive at næringslivet går inn med midler som langt overgår det som kan regnes som anstendig og tilstrekkelig lønn for å trene og konkurrere på heltid. (Thorbjørnsen 2011: 186). Europeiske eliteklubber i fotball kjøper og selger spillere for flere hundre millioner kroner. Spillere tjener mer penger enn statsledere, og publikum må betale stadig mer for å følge favorittlagene sine. Klubber er blitt børsnoterte aksjeselskaper med mål om profitt og fortjeneste. Fotball er “big business”.

Utviklingen har også forandret spillernes rolle. Spillere i dagens toppfotball er yrkesutøvere, bundet av en kontrakt til en arbeidsgiver. Spillerne, og også trenernes lojalitet til fotballens tradisjonelle idealer kan lett komme i konflikt med den nye lojaliteten til en arbeidsgiver som driver sin virksomhet på bakgrunn av helt andre ambisjoner enn idrettskulturell idealisme. Lindfelt (1999) hevder at toppidrettsutøvernes status som profesjonelle yrkesutøvere innebærer at det kreves lojalitet overfor arbeidsgivers interesser:

Den profesjonella inställningen uttrycker med andra ord en total eller blind lojalitet mot arbetsgivaren, total självbehärskning och förmåga att totalt underkasta sig arbetsgemenskapens intressen och möjliga framgång. (Lindfelt 1999: 64)

Arbeidsgivere krever at spillere og trener leverer god underholdning, ikke minst fordi overgangssummer og lønnsrammer for spillere er blitt skyhøye. Koblingen mellom store pengesummer og krav om resultat kan legge et enormt konkurransepress på spillerne. (Thorbjørnsen 2011: 186). Dette betyr at den idealistiske koblingen mellom toppidrett og moral settes under press. Man kan derfor spørre om den moderne toppidretten fremdeles kan opprettholde ideen om at idrett også på elitenivå dreier seg om å utvikle moralske kvaliteter. Skal vi tvert om vende oss til at eliteidrett er forbundet med et lavere moralsk nivå? (Breivik 2005: 182-183)

Spillernes holdninger til ulike typer regelbrudd i football

For å vurdere hvordan fotballspillere tenker moralsk ute på banen kan det i første omgang være interessant å se på hvordan de forholder seg til ulike typer regler. Fotballspillere må forholde seg til både skrevne og uskrevne regler. For at fotball skal kunne fungere som spill kreves det en felles enighet om de minimumsbetingelser som skaper spillet (Loland 2005b). Det er behov for felles normer for regelfortolkning blant deltakerne. D`Agostino (1981) kaller et slikt felles sett av relativt stabile normer for regelfortolkning blant spillere for spillets *ethos*. Ideen om spillets *ethos* er viktig i den moralske vurderingen av regelbrudd i fotball. Loland (2005b) hevder det er spillets *ethos*, og ikke de nedskrevne spillereglene, som har den egentlige konstitutive funksjonen i spill.

Overgangen fra en formalistisk regelforståelse til en forståelse av at spill skapes av en felles fortolkning av konstitutive regler, gjør det mulig å diskutere juks og taktiske regelbrudd på en mer reflektert og nyansert måte (Loland 2005b: 60)

En fotballkamp uten regelbrudd er nesten utenkelig. Men ikke alle regelbrudd kan sies å være juks. Derfor er det nødvendig med en differensiering av regelbrudd og deres respektive sanksjoner. En måte å kategorisere regelbrudd på er ved å skille mellom intensjonale og ikke-intensjonale brudd. Det er de intensjonale regelbruddene vi fokuserer på i denne studien. Vi kan i hovedsak snakke om tre ulike typer intensjonale regelbrudd i fotball. Disse er fusk, filming og profesjonelle feil (Loland 2002a: 67-69).

Et viktig kjennetegn ved fusk er at det innebærer et bedrag. Diego Maradonas hands i VM-semifinalen i 1986 var et slikt intensjonalt forsøk på å bryte reglene uten å bli tatt. Ved å late som at han headet ballen lurte han dommeren til å godkjenne scoringen. (Loland 2005b: 59). En annen variant av intensjonalt regelbrudd som er blitt stadig mer vanlig i fotball er simulering, eller populært kalt filming. En fotballspiller kan late som at han blir hindret ulovlig og derav falle dramatisk. Hensikten er å få en spillefordel i form av et frispark eller straffespark. I tillegg kan simuleringen påføre straff på en motspiller som holdes feilaktig ansvarlig for hendelsen. Filming innebærer altså flere bedrag. Målet til spilleren som filmer er ikke bare å oppnå en eksklusiv fordel for eget lag, men ofte også å skape en situasjon der en motspiller blir urettmessig straffet (Loland, 2005b: 59). En siste kategori intensjonale regelbrudd kalles taktiske feil eller profesjonelle feil. Til forskjell fra juks spiller ikke bedraget her noen sentral rolle. Regelbruddet foregår åpent og regelbryteren aksepterer den straffen som er definert i regelverket. Grunnen til at regelbryteren velger en slik handling er at han antar å ha en fordel av bruddet, til tross for den sanksjonen han pådrar seg. Selve betegnelsen profesjonelle feil antyder en viss sosial aksept for denne typen regelbrudd. (Loland 2005b: 59).

I den empiriske undersøkelsen vi gjennomførte var det blant annet holdningen til disse tre typene intensjonale regelbrudd som sto i fokus (Ødegård 2012). For å få en dypere innsikt i spillernes tenkemåte og vurderinger, fant vi kvalitative dybdeintervju med semistrukturert tilnærming mer velegnet enn en spørreskjemaundersøkelse (Thagaard 2009: 12). Spillerne var sikret full anonymitet, forskningsetiske retningslinjer ble fulgt og prosjektet var godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. For å få toppfotballspillernes tenkemåte

tydeligst mulig frem sammenliknet vi dem med en tilsvarende gruppe spillere fra 7. divisjon, som er nest laveste nivå i fotballserien. Fra toppfotballklubben ble det intervjuet tre spillere, trener og supporterleder. Spillerne ble plukket ut med et såkalt strategisk utvalg der nøkkelspillere og ulike posisjoner i laget ble ivaretatt. En angriper, en midtbanespiller og en forsvarer var således med i utvalget. Siden supportere antas å påvirke måten spillere tenker og handler på, ble supporterlederen intervjuet. I breddefotballklubben ble tre spillere pluss treneren intervjuet. I den følgende fremstillingen er spillerne gitt fiktive navn.

Når vi i det følgende snakker om toppfotball og breddefotball bør man huske at det er relativt få spillere som er intervjuet, og man bør være forsiktig med generaliseringer som omfatter alle klubber og alle spillere på henholdsvis topp- og bredde nivå. Det er grunn til å tro at eliteseriespillere er adskillig mer like i tenkning, holdninger og adferd enn 7. divisjonsspillere hvor variasjonen kan være langt større. Likevel fant vi at det var viktig å få med spillere fra en klubb på lavere nivå som kontrast til toppfotballklubben. Hovedfokuset i denne artikkelen er på toppfotballspillernes etiske holdninger.

Når vi snakker om toppfotball kan man diskutere hvor omfattende begrepet er. Vi var primært interessert i å definere begrepet med utgangspunkt både i prestasjon og økonomi. Profesjonelle eliteseriespillere som lever av å spille fotball og representerer det høyeste nivå i Norge er i vår studie definert som toppfotballspillere. Også norsk førstedivisjon hvor lag rykker opp og ned fra eliteserien, og hvor det også er en grad av økonomi og profesjonalitet ikke så langt unna eliteserienivå, kan defineres som toppfotballspillere. Her vil det imidlertid være flytende overganger og gråsoner. Vi ønsker ikke å gå inn i den begrepsdiskusjonen her, men slå fast at eliteserieklubbens spillere i denne artikkelen representerer toppfotballspillere.

Vi skal i det følgende først se på spillernes holdninger til dommeravgjørelser og dommerens posisjon i spillet. Deretter skal vi se på tre typer regelbrudd og grunnene til at disse regelbruddene er vanlige eller akseptable i toppfotball.

Spillernes forsøk på å påvirke dommeravgjørelser

Hva tenker spillerne om å påvirke dommeravgjørelser i en kamp? Føler spillerne seg forpliktet til å skaffe laget fordeler, eller er opptreden en ovenfor dommeren preget av et ønske om ærlighet?

Cato: Selvfølgelig, når du spiller og dommeren gjør en feil og du har klart å påvirke ham, så har du jo på en måte gjort noe bra for laget. Men det er ikke fair play. Men hvis du er den eneste som tenker sånn og er "snill", og er ærlig, så er det jo ikke sånn i livet at ærlighet varer lengst.

Catos vurderinger av handlingen er interessant. Han gir klart uttrykk for at to idealer for oppførsel innen toppfotballen er i konflikt i slike situasjoner. På den ene siden føler han et ansvar for å gjøre en god jobb for laget. Dersom han har påvirket dommeren til å gi laget hans en feilaktig fordel har han gjort en god jobb. Samtidig erkjennes det at det strider mot idealet om fair play. Likevel vurderer han det som at ærlighet i slike situasjoner vil svekke hans egne og lagets sjanser i kampen.

Også treneren hevder at å påvirke dommeren bare er en naturlig del av spillet. Man får også inntrykk av at han forventer dette av spillerne. I tillegg innrømmer han at han noen ganger bevisst legger skylden for et nederlag på dommerne i stedet for på seg selv eller sine egne spillere. Ved å legge skylda på dommeren tar treneren bort en del press fra spillerne som ikke har prestert som de burde. På toppnivået er det ingen av informantene som ser på det som særlig uærlig å forsøke å skaffe seg fordeler de ikke fortjener, i hvert fall når det gjelder «små» forseelser. Det vil si å rope på «mitt kast, corner» og lignende. Mens små forseelser er uproblematiske er store forseelser som fusk og filming mer problematiske. Men i toppfotballen handler det om å vinne, og som Henning sier; «folk gjør ekstreme ting for å vinne altså.»

Det viste seg at det å påvirke dommeren ikke bare foregår på toppnivå. Også bredde spillerne hevder at dette er vanlig og at det å påvirke dommeren til å gi laget en feilaktig fordel ikke er en særlig uetisk handling.

Har spillere et ansvar for å opptre ærlig på banen?

Har spillerne et ansvar for å opptre ærlig, eller legges alt ansvar på dommeren når det gjelder å få til ærlig spill? Det kan synes som om spillerne på toppnivå fraskriver seg ansvar.

Cato: Jeg tror at når du først har en dommer, da syns jeg du kan bare gjøre det som er det beste for laget. Fordi da er det en dommer som skal følge med på hva som er rett og galt. Men hvis det ikke hadde vært dommere, da tror jeg fotballen hadde vært helt annerledes. Men jeg vet ikke om det hadde gått an?

Det fremgår tydelig i intervjuene at spillerne på toppnivå føler et større ansvar for å skaffe laget fordeler i kampen, enn ansvaret overfor idealer knyttet til fair play og sportsmanship. Dette gjelder også i annen internasjonal toppidrett, hvor utøvere føler seg hevet over krav om moralsk opptreden og ifølge Dixon (1999:54) opptrer som om de har en slags moralsk immunitet lignende den vi finner i rettssystemet.

En annen av spillerne, Henning, har også en interessant betraktning. En fotballkamp der alle regelbrudd hadde blitt fanget opp ville for Henning ødelagt fotballen.

Henning: ...Vi har tre dommere, eller vi har en fjerdedommer også. Du må utnytte det de ikke ser. Det er jo en del av fotballen. Det er jo en del av gamet. Det er i alle sporter. Du utnytter jo det uansett. Så sånn er det bare. Hvis du ikke kunne utnytte det så hadde det blitt litt kjedelig syns jeg. Hvis du skulle fått med deg alt, dømt på alt, hatt kamera over alt, da hadde fotballen blitt ødelagt.

Synet støtter Leamans (1981: 96) tanke om at idretter hvor juks er en akseptert del av praksisen kan være både morsomme og intellektuelt utfordrende for utøverne. Hennings synspunkter utfordrer også tradisjonelle tanker om hva som er fotballens interne goder. Å utnytte en feil hos dommerne kan være en god opplevelse for regelbryteren.

Spillerne fra breddenivået har et annet syn på spillernes ansvar for ærlighet i kampsituasjoner. Her er det et mye tydeligere ønske om å opptre redelig og med det flere av dem kaller «vanlig folkeskikk». Spillerne i breddeklubben er opptatt av å ha

et godt rykte i fotballkretsen, og vil derfor ikke forbindes med usportslig opptreden på banen.

Forholdet til dommeren

Den norske fotballproffen Arne Larsen Økland ble berømt da han i en kamp sa til dommeren at han feilaktig hadde godkjent et uekte mål. Et det noe man burde forvente av spillere på toppnivå? Her finner vi forskjeller i holdning mellom topp- og breddepillere. På toppnivå er det gjennomgående at ingen føler et ansvar for å si ifra til dommeren. Dommeren har gjort en feil, og det er en del av spillet å utnytte den feilen til lagets fordel. Samtidig hevder flere at de sannsynligvis ville fått respekt for en som hadde gjort det. Det blir også poengtert at situasjonen avhenger av hvor mye som står på spill i kampen, og hva stillingen i kampen er. Dersom laget hadde ledet med flere mål kunne det ha hendt, men aldri i en jevn og viktig kamp. På breddenivå mener spillerne at man i større grad bør hjelpe dommeren i enkelte situasjoner. Dette gjelder spesielt hvis man selv er skyldig i større forseelser (hands, filming, osv). Derimot synes ikke spillerne man har ansvar for å si ifra ved mindre viktige avgjørelser (innkast, corner osv).

Et interessant aspekt ved holdningen til dommere kom frem i intervjuet med treneren for breddeklubben. Treneren trekker frem at de gangene dommeren ikke har møtt opp til kamp og lagene har måttet dømme selv, har det aldri vært amper stemning på banen. I disse kampene har dommeravgjørelser merkelig nok aldri vært i fokus.

Håvard: Da har det gått helt fint! Det er annerledes. Fordi at da er det ikke forventet at den som dømmer skal være like flink. Ofte hvis det er en kamerat av deg som dømmer, så blir du ikke like sint. I forhold til en du forventer at skal være bedre.

Intervjuer: Men blir det da litt sånn at folk prøver å hjelpe ham å ta de rette avgjørelsene? At du gjerne forteller mer, for eksempel at «det var min hands» eller lignende?

Håvard: Ja jeg tror det. I hvert fall på innkast og sånne ting så er det mer ærlighet da. Pluss at skrytet til dommeren vil nok også sitte løsere. Jeg har nesten aldri opplevd etter en sånn kamp å synes at dommeren har vært dårlig. For da har det vært litt sånn: «Han klarte seg bra han!». For da er det liksom ikke forventa at han skal gjøre noe særlig. Og da har det ofte også vært veldig lite å gjøre fordi lagene har vært litt snillere også enn de ellers ville ha vært.

Spillerne opptrer altså med større ansvarlighet og er mer ærlige når dommeren ikke er til stede. Toppspilleren Catos uttalelser antyder at denne holdningen også eksisterer på toppnivået:

Cato: Jeg tror egentlig at så lenge det er en dommer som bestemmer, så vil du alltid prøve å gjøre det beste for laget. Men hvis du spiller sånn for kos på fritiden, når jeg har gjort det sammen med venner, da er jeg veldig ærlig. Hands er jeg så sier jeg: «nei det var ikke mål». Det blir jo helt annerledes. Det står

ingenting på spill og du vil ikke lyve til venner... Men med en gang det blir Toppen Stadion, supportere og så videre. Da må du ofre. Sånn er det jo bare.

Det kan altså synes som om dommerens tilstedeværelse på banen virker mot sin hensikt. Dette er i tråd med historikeren McIntosh (1980) sin studie av fair play der han hevder at idrettens moralske aspekter kanskje best ivaretas der hvor det ikke finnes noe ytre kontrollorgan som håndhever reglene: "Where there is no referee, no umpire, no judge, there has to be mutual consent to the terms of competition and to norms of behavior." (McIntosh 1980: 139). Paradoksalt nok ser det ut til at den som skulle sikre fair play, nemlig dommeren, bidrar til det motsatte i en del tilfeller. Det er imidlertid grunn til å tro at denne effekten er lettere å oppnå på løkka og i lavere divisjoner enn på toppnivå der mye står på spill av både ære, sportslig suksess og penger.

Holdninger til regelbrudd

Det finnes ulike måter man kan bryte reglene på i fotball. Det kan skje bevisst og kalkulert eller som et uhell. Det mest interessante moralsk sett er det som er kalkulert og skjer med overlegg.

Profesjonelle feil

En hovedgruppe av slike regelbrudd kalles profesjonelle feil. Det skjer for eksempel når en spiller med hensikt setter en motspiller ut av spill ved å begå en feil, som å sparke ham ned bakfra i en skåringsposisjon. Vi fant at blant toppfotballspillere er profesjonelle feil i stor grad akseptert som hensiktsmessige og nødvendige. Selv om det erkjennes at handlingen er sabotasje av spillet, er det en nødvendig handling fordi resultatet er alt som teller. Spillernes uttalelser er krystallklare:

Cato: Det er en del av fotballen. Og det er det som er fotball egentlig.

Henning: Det er et nødvendig onde. Men sånn er det jo bare. Vi snakker mye om det, det gjør vi altså. Ja altså, fotballen er kynisk. Og du er nødt til å være kynisk om du vil komme langt, både som lag og som spiller. Du er nødt til det. Sånn er det bare. Det er kanskje ikke så gøy å se på hele veien, men sånn må det bare være.

Spillerne tror også at en viktig profesjonell feil er noe som supportere setter pris på. Dette blir også bekreftet av supporteren;

Anders: Nei, ja. Det er fotball. Det vil jeg påstå. Det er profesjonelt å faktisk ha gjort det. Du gjør det for laget. Det vil jeg påstå. Det må vi jo ha. I gitte situasjoner så er det jo sånn fotballen er... **Umoralsk? Nei søren ta. Det er fotball!**

En generell tendens i diskusjonen blant toppfotballspillerne er at profesjonelle feil er et middel man har lov til å bruke. Flere av informantene hevder at de opererer innenfor regelverket når de begår en profesjonell feil, blant annet topplagets trener:

Kenneth: Det strider jo liksom mot spillets ideal, men det er klart at du ønsker jo å beholde ledelsen, og du tar gjerne et kort for å beholde ledelsen da. Men det er regelverket som regulerer det, så lenge du opererer innenfor regelverket og ikke skader spillere. Jeg syns det er det viktigste.

På breddenivå fremstår profesjonelle feil som langt mindre akseptert enn hva vi finner på toppnivået. Det er en handling som slår negativt tilbake på laget, og er en sabotasje av spillet som er i strid med fotballens fair play-ideal.

Erik: Jeg syns ikke at man skal prøve å lage et frispark med vilje.

Unntaket er treneren som har samme type argumentasjon rundt problematikken som treneren og spillerne fra toppklubben.

Filming

En annen form for regelbrudd er knyttet til såkalt filming. Samtlige informanter i undersøkelsen synes at filming er verre enn en profesjonell feil. Alle gir uttrykk for at de ikke har sansen for filming, og at det bør slås hardere ned på av dommerne.

Intervjuer: En annen type regelbrudd er det her med filming, og det å late som at en blir felt. Er det litt sånn i samme leia som en profesjonell feil?

Henning: Nei. Ikke i det hele tatt. Det er det ikke. Filming burde det slås hardere ned på. Det er ikke bra i det hele tatt.

For å kunne forstå hvilke holdninger til fair play som er gjeldende i en toppfotballklubb er det viktig å få innsikt i hvordan situasjoner håndteres internt. Selv om spillerne i toppklubben synes filming er en uting, sier samtlige at de ikke ville synes det var spesielt negativt dersom en medspiller filmer seg til en straffe i kamp. Spesielt ikke hvis kampen er viktig.

Cato: Nei, det er jo sånn at hvis en klarer å filme seg til et straffespark i Toppen FK, så får han ikke kjeft for det. Det er jo bra for laget. Det er jo helt feil, det burde ikke vært sånn. Men sånn er det.

I utgangspunktet var alle informantene på toppnivået kritiske til filming, og mente det var en uakseptabel oppførsel som burde slås hardere ned på.

Henning: Men det er jo vanskelig også, selv om jeg sitter her og sier at filming bør slås hardere ned på, for jeg har sett kompisser filme seg til straffer. Så du bryr deg jo ikke når det går din vei.

Undersøkelsen viser at filming aksepteres så lenge det skaffer laget en fordel i kampen. Samtidig er de tydelige på at å få et straffe imot på grunn av filming er noe av det sureste som kan skje, og noe de reagerer kraftig på. På breddenivået er filming blant medspillere generelt mindre akseptert enn på toppnivå.

Fusk

En tredje type tilsiktet regelbrudd kan kalles *fusk*. Diego Maradonas hands mot England i VM i 1986 ble av Maradona selv kalt «Guds Hånd». Handlingen er et klassisk eksempel på fusk. Et annet eksempel er det såkalte Luis Suarez-eksempelet. I VM i 2010 oppstod en situasjon som ble kraftig diskutert i ettertid. I kvartfinalen mellom Ghana og Uruguay er stillingen 1-1 når det gjenstår 1 minutt av andre ekstraomgang. Ghana har frispark og etter litt kaos i feltet får en Ghana-spiller headet ballen mot mål. Ballen er på vei over mållinjen da den uruguayanske angriperen Luis Suarez stopper ballen ved å bruke hendene. Han prøver å late som om ingenting ureglementert har hendt, men blir korrekt utvist og Ghana får straffespark. Ghana bommer imidlertid på straffen og Uruguay vinner til slutt kampen etter straffespark-konkurransen og avanserer til en sensasjonell semifinale. Situasjonen blir en slags mellomvariant av fusk og profesjonell feil.

Eksempelet egner seg svært godt til å synliggjøre det vanskelige skillet mellom rett og galt i fotball. På den ene siden virker handlingen å være moralsk forkastelig. Den er mot alle prinsipper for fair fotball, og er ren sabotasje av spillet. På den andre siden er det kun på grunn av Suarez' handling at Uruguay avanserer til semifinalen. Informantene ble spurt om hva de tenker om valget hans, og hva de selv ville ha gjort dersom de var i en sammenlignbar situasjon.

Cato: Jeg synes han gjør det riktige, for det er jo sånn fotballen er. Du har muligheten til å ofre et rødt kort på laget, selv om det jo er moralsk feil. Men når du først har en dommer der så er det jo han som skal passe på om det er rett eller galt. Og at de bommer på straffe etterpå er jo en ren tilfeldighet.

Samtlige spillere erkjenner at handlingen strider mot fotballens etiske idealer, men hevder likevel at spilleren tar det riktige valget i situasjonen. Spillernes synspunkter viser hvordan moralske dilemmaer vurderes innen toppfotballen. Toppfotballens altoverskyggende resultatfokus er det viktigste hensynet spillerne må ta i slike situasjoner.

Henning: Det er jo ikke fair play, selvfølgelig er det ikke det. Men han gjorde det han følte han måtte gjøre for at laget skulle vinne kampen.

Man kunne tenke seg at treneren i slike situasjoner kanskje la mer vekt på å prioritere fair play. Dette er likevel ikke tilfelle. Treneren avviser situasjonen som et etisk problem overhodet, og hevder handlingen i stedet bør være veldig bevisst.

Kenneth: Du tenker bare på resultatet der og da. Og så er det et utsatt håp om at de kan brenne straffesparket, og da har vi nådd målet vårt. Jeg synes ikke den biten der er så ille, for der er det en konkret straff i det du gjør. Det burde egentlig være veldig bevisst. For der er det et regelverk, det er en straff, og du

velger en konsekvens. Det syns jeg er veldig greit altså. Jeg ser ikke på det som noe etisk problem.

Man får her et klart inntrykk av at treneren i denne type situasjoner ønsker at spillerne er kyniske og om nødvendig tar ballen med hånden. Spillerne innrømmer også at de hadde blitt fornøyde dersom en lagspiller gjorde handlingen. Det er med andre ord akseptert oppførsel internt i gruppen. De har også forventninger om at andre vurderer situasjonen på samme måte som de selv.

Informantene fra breddeklubben er delt i sitt syn. Treneren og en av spillerne mener handlingen kan forsvares. De to andre spillerne er derimot av en annen oppfatning. De mener handlingen er i strid med fair play og viser dårlige holdninger.

Forventningspress og handlingsvalg

For å forstå hvilket ethos som gjelder i toppfotballen må vi forstå hvordan interne prosesser fungerer. Hva er det spillerne ønsker og forventer av hverandre og hvordan virker presset fra trener og supportere? Treneren for toppklubben fortalte i intervjuet åpenhertig om hva han formidler til spillerne i situasjoner hvor umoralsk opptreden kan skaffe laget viktige fordeler. Blant annet ble han spurt om den kjente situasjonen der Ole Gunnar Solskjær løp opp en motspiller i skåringsposisjon og klippet ham ned bakfra. Etter kampen skal Solskjær angivelig ha fått refs av sin manager Sir Alex Ferguson. Hva ville treneren for toppfotballklubben ha gjort i en liknende situasjon?

Kenneth: Nei. Jeg hadde ikke gitt ham kjeft for det. Men, jeg tror jeg hadde markert det utad og sagt at du skal ikke gjøre sånn. Men innad hadde jeg ikke sagt noe... Da bare markerer du for omgivelsene at det skal vi ikke ha noe mer av. For det er viktig. For ellers kan rett oppfattes feil. Og jeg tror det var sånn med Ferguson også.

Intervjuer: Du tror det var tingen med Ferguson også?

Kenneth: Jaja. Jeg tror bare det var en gimmick. Jeg tror ikke han har gitt ham kjeft. Jeg tror bare at han ga ham kjeft utad fordi at oppfattelsen skal være annerledes enn det som var vist. Det tror jeg han var helt bevisst på. Og det handler om å ikke bygge et lag som skor seg på juks og fanteri.

Treneren legger ikke skjul på at han sier en annen ting utad enn innad i forhold til hva han forventer av spillerne sine med tanke på fair play. Innrømmelsen gir god innsikt i interne prosesser i toppfotballen. Denne måten å håndtere kontroversielle situasjoner på bekreftes også indirekte av spillerne. Toppspilleren Cato har for eksempel lite tro på at treneren faktisk mener det, dersom han konfronterer en spiller med uønsket oppførsel i slike situasjoner.

Cato: ... men jeg tror det er mye at de sier noe, men det er ikke det de egentlig mener.

Intervjuer: Fordi de føler at de må si det?

Cato: Ja, at de føler de må si det på grunn av image.

Heller ikke Cato har noen tro på at Ferguson faktisk ga Solskjær kjeft etter situasjonen.

Cato: Jeg tror han var fornøyd jeg. Jeg kan ikke forstå noe annet.

Også Henning bekrefter at det er viktig å signalisere noe annet som akseptabel oppførsel utad, enn hva som signaliseres innad. Han hevder denne holdningen er noe som gjelder også for spillere, så vel som trenere.

Han (Solskjær) la seg jo flat da. Men det må han jo gjøre. For når du gjør noe sånt så kan du ikke gå ut og si i media at jeg gjorde det fordi jeg måtte gjøre det. Det kan du ikke... Men jeg tror han tenker inni seg at han hadde nok gjort det en gang til.

Intervjuene viser klart at det er andre normer for oppførsel som gjelder internt blant spillerne i toppfotballklubben enn hva som signaliseres til samfunn og media. Fair play er først og fremst et ideal som skal signaliseres utad, men internt er det underordnet den enkeltes ansvar for å gjøre sitt beste for laget, også når dette innebærer kynisk opptreden og juks.

Det er tydelig at i dagens toppfotball forventer både trener og spillere at man prioriterer lagets interesser foran fair play. Spillerne opplever at det stilles klare forventninger til dem. For eksempel er det mye snakk om profesjonelle feil internt, og Henning sier rett ut at trenerne forventer det av dem.

Henning: Vi snakker mye om det, det gjør vi altså. Ja altså, fotballen er kynisk. Og du er nødt til å være kynisk om du vil komme langt, både som lag og som spiller. Du er nødt til det. Sånn er det bare..... Ja, altså må du ta et gult så må du ta et gult. Sånn er det bare. Det forventer trenerne nesten av oss. Vi kan ikke legge noe i mellom. Det er som du sier, det står så mye på spill, det er så viktig. Det er ikke løkkefotball lenger.

Cato tror både trener, medspillere og supportere liker at han opptre kynisk i viktige situasjoner. Han sier også at han selv hadde ønsket en slik opptreden fra sine medspillere.

Man får også inntrykk av at treneren forventer at spillere «ofrer seg» for laget ved å tøye grensene for fair play i viktige situasjoner på banen. Steffen bekrefter trenerens uttalelser om at spillere kan bli konfrontert i etterkant av en situasjon med hvorfor man ikke var mer kynisk. Også han hevder at spillerne ikke gir hverandre kjeft dersom usportsligheten tjener laget.

Spillernes autonomi og supporterkulturen

I intervjuet med Cato oppstår det en interessant og viktig dialog om forventningene som stilles til han som spiller i den moderne, profesjonaliserte toppfotballen. I diskusjonen om hvorvidt treneren har et ansvar for hvordan spillerne opptre på

banen, forteller han at det er vanskelig for spillerne å motsi trenerens autoritet, også når det oppfordres til oppførsel i strid med fair play.

Intervjuer: Der er det jo en forskjell på toppfotball og breddefotball. På bredde er en jo mye mer med fordi det er moro, det er mye mer frivillig hele greia. Men du er ansatt av klubben og får betalt av klubben. Hvis en trener sier at “sånn skal du gjøre”, føler du at man da bare må gjøre det?

Cato: Ja, selvfølgelig. En må jo godta det som kommer fra sjefen. Det er jo akkurat som i et selskap der du har en sjef. Du må jo bare gjøre det han sier.

Intervjuer: Så da er det ikke så enkelt å gå og si at “nei, jeg syns ikke vi bør gjøre sånn”?

Cato: Nei, det er ikke så lett det ... Det er litt vanskelig, for du kommer jo i konflikt med lederen. Og du vil jo ikke det.

Cato setter her fingeren på en side ved toppfotballen som er viktig og relevant. Har toppfotballspillere i dag mistet sin autonomi? Profesjonelle spillere i dagens toppfotball er arbeidstakere i et firma. Har de mulighet til å gjøre noe annet enn å innrette seg etter trenerens forventninger? Mikael Lindfelt (1999) mener dagens toppidrettsutøvere har status som yrkesutøvere. Det forventes derfor en «profesjonell innstilling» overfor arbeidsgivers interesser og direktiver:

Den profesjonella inställningen uttrycker med andra ord en total eller blind lojalitet mot arbetsgivaren, total självbehärskning och förmåga att totalt underkasta sig arbetsgemenskapens intressen och möjliga framgång. (Lindfelt 1999: 164)

Lindfelt frykter toppidrettens utvikling, og påpeker at utøvernes autonomi står i fare dersom trenden ikke snart bremses. At spillere har mulighet til å bestemme over sine egne moralske handlingsvalg på banen er derfor essensielt for at toppfotball skal kunne betraktes som en moralsk akseptabel praksis. Catos fortelling gir ikke grunnlag for å hevde at dette ikke er tilfelle i dag. Hans betraktninger gir likevel uttrykk for at spilleres autonomi er svak der hvor deres oppfatninger om rett og galt ikke korresponderer med trenerens oppfatninger. Dette er en faktor ved toppfotballen som kan være med å bidra til utviklingen av en økende kynisk oppreden på banen blant dagens toppfotballspillere.

Man kan selvfølgelig argumentere for at fotballspillerne selv har valgt å inngå kontrakter med klubbene de spiller i og selv har valgt å underkaste seg en trener som instruerer dem i moralske valgsituasjoner. Slik har spillerne benyttet seg av sin autonomi til å velge en bestemt karrierevei. Men samtidig innskrenker denne karriereveien deres utøvelse av moralsk autonomi i det daglige og under kamper.

Fotball er unik ved de sterke supporter-miljøene som stiller forventninger til laget og spillerne. Ikke minst gjelder dette på toppnivå. Som bemerket av McIntosh (1980: 132) begynte man allerede på 1970-tallet å ane at tilskuerne på stadion hadde en negativ effekt på spillernes moralske oppførsel på fotballbanen. Treneren for toppfotballklubben mener supporterne har få grenser når det gjelder egen oppførsel

på tribunen. Han mener dette selvsagt også påvirker spillernes egne grenser i forhold til uetisk opptreden på banen. På spørsmål om supporteres tilstedeværelse påvirker spillerne, svarte han:

Kenneth: Det tror jeg, men de går jo langt over etiske retningslinjer når det gjelder å påvirke motstandspillere da. Og det å rakke mest mulig ned på dem hvis de har noe på dem, og de bruker det for det det er verdt altså, for å støtte eget lag. Så det er også med på å flytte litt grenser, i hvert fall oppe i hodet på enkelte.

Henning mener supportere «*selvfølgelig*» bidrar til å påvirke spillerne til å opptre på en måte som strider mot fair play på banen.

På breddenivå virker det å være litt andre forventninger. Det forventes at man representerer klubben på en god måte gjennom sin oppførsel på banen. Usportslige handlinger blir hardere slått ned på, og klubben virker svært opptatt av å bevare et godt rykte blant andre klubber i kretsen. På spørsmålet om han i en veldig avgjørende opprykkskamp ønsker at en lagkamerat skal «ta en Solskjær» og felle en motspiller som er alene med keeper rett før slutt, svarer Johan:

Johan: Nei, jeg ønsker egentlig ikke det. Selv om det er veldig lett å gjøre det der og da, så er det veldig dumt at det i ettertid skal bli snakket om at Bredden FK rykket opp på grunn av det som da skjedde på overtid. Det teller mer, altså laget sitt rykte på sikt, at vi fremstår som fair og som et lag folk liker å møte og som det ikke er noe tull rundt.

Undersøkelsen viser at det er stor forskjell mellom toppnivå og breddenivå knyttet til hva slags forventninger man har til moralsk oppførsel på banen. Dette stemmer med tanken til Loland (2002) som innebærer at man innen en og samme idrett kan finne flere ulike ethos. For eksempel kan det være et annet ethos i amatør fotball sammenlignet med profesjonell fotball (Loland 2002, 24).

Vurdering og diskusjon

Vi har i det foregående sett at det ser ut til å være grunnleggende forskjeller i holdninger og atferd blant spillerne i toppfotballklubben og 7. divisjonsklubben. Det ser ut som om toppfotballspillere og breddefotballspillere tenker ulikt. Men er de mønstrene som har avtegnet seg representative for topp- og breddefotball? Vi nevnte tidligere at utvalget av intervjuede spillere er relativt lite og at det kan være variasjoner i holdninger og atferd mellom enkeltspillere, kanskje særlig på lavere nivå. Det er sannsynlig at enkelte spillere, også på toppnivå, prioriterer fair play mer enn andre. Det kan være eksterne faktorer som gjør at de noen ganger vil være mer forsiktige med å filme fordi sannsynligheten for å bli oppdaget er stor. Det kan være at dommeren er spesielt god, at TV-kameraene er ekstra tett på i denne kampen, eller at denne kampen ikke er så viktig. Slike ting kan gjøre at atferden varierer hos enkeltspillere. Til tross for variasjoner både knyttet til spillere og eksterne faktorer synes det likevel som om det er visse typiske holdninger og mønstre som går igjen. Det er de vi har vært på jakt etter, og det er grunn til å tro at mønstrene er sterkere i toppfotballkulturen siden spillere, trenere og støtteapparat her representerer en

kultur som setter seg over tid og som nok er temmelig felles på tvers av klubber, ikke minst fordi trenere og spillere sirkulerer og bytter klubber.

Vi har i det foregående sett at toppfotballspillere har avslørt holdninger som er ganske langt fra idealet om fair play og like muligheter for alle. Er det noe galt med toppfotballspillers holdninger? Hva er galt med å jukse i idrett? Noen forsvarer juks. Leaman (1981) hevder at enkelte idretter kunne vært mer interessante dersom juks var forbudt men likevel en akseptert del av konkurransen. Dette gjelder spesielt for en idrett som fotball, hvor det er en autoritet (dommer) til stede som har som oppgave å regulere juksingen. Deltagelse i en konkurranse med juks ville kreve mer intelligens og kreativitet, og ville være interessant fra et taktisk ståsted, både for spillere og tilskuere. Og dersom juks var anerkjent som en mulighet som begge parter kunne benytte ville i utgangspunktet prinsippene om likhet og rettferdighet opprettholdes i konkurransen.

Where such a policy is generally pursued there is no general deception practiced, and players are on equal terms in so far as the conditions for winning the contest are concerned. It is difficult then to see what is morally wrong with such behavior. After all, it is presumed that the players and spectators are free agents in their participation and attendance. The players know how they are going to behave and the spectators know what they are going to see, namely, cheating carried out when it is considered to be in the best interests of the cheater and his side. If our objection to this practice is to be more than empty romanticism then some stronger argument in favor of the moral obligatoriness of fair play in sport must be produced. (Leaman 1981: 97)

Dersom vi kan akseptere at juks ikke nødvendigvis ødelegger en fotballkamp, er det da gitt at spillere og publikum må opprettholde idealer om fair play og sportsmanship? Er ikke fotballen slik den i praksis foregår på toppnivå slik som Leaman argumenterer for? Er det bare idrettsfilosofene, fotball-lederne og den offisielle sportsideologien som fastholder de gamle idealene om gentlemansport og fair play? Svaret på disse spørsmålene vil avhenge av hva slags etisk perspektiv man anvender. La oss se på noen alternativer.

Konsekvensetiske vurderinger

Leaman er ikke alene om å problematisere tanken om juks som moralsk forkastelig i idrettssammenheng. Han får støtte fra flere filosofer som analyserer idrett innenfor konsekvensetiske rammer. Konsekvensetikk kommer i flere varianter. Mens noen legger vekt på det upartiske og det som er til det beste for alle, eller for flest mulig, er det også noen egoistiske varianter som ser på nytten for den enkelte. Den tyske filosofen Gunter Gebauer er antakelig en av de mest radikale representantene for en egoistisk konsekvensetisk tilnærming til spørsmålet om etikk i toppidretten. For Gebauer (1991) dreier konkurranseidrett seg i all hovedsak om å maksimere egne muligheter og å vinne med de midler som til enhver tid fremstår som effektive. Idrett handler i følge Gebauer ikke om etisk refleksjon, men om praktisk handling. Juks er derfor et effektivt middel så lenge man ikke blir avslørt og straffet. Og profesjonelle feil kan være fornuftig i kampen om seieren. Gebauer hevder at

effektive intensjonale regelbrudd er blant toppidrettsutøverens viktigste ferdigheter. (se også Loland 2005b: 61).

Et syn som i større grad tar hensyn til flere foreslås av den svensk-argentiniske filosofen Claudio Tamburrini (2000) som analyserer idrett ut fra et gjennomført utilitaristisk perspektiv. Han hevder at intensjonale brudd på idrettens ethos i de fleste situasjoner ikke kan forsvares fordi de ødelegger idretten som en kilde til glede og (utilitaristisk) verdi. Imidlertid ser Tamburrini i likhet med Gebauer ingen prinsipiell grunn til å avvise slike handlinger. For eksempel argumenterer Tamburrini for at Maradonas hands i VM-semifinalen mot England i 1986 var en «klanderverdig, men likevel riktig handling» på grunn av dens konsekvenser. Selv om Maradonas intensjon er moralsk uholdbar, slår de langsiktige konsekvensene av handlingen i form av spenning og gode opplevelser positivt ut. (se også Loland, 2005b: 62). Her må man imidlertid i så fall avstemme gleden i Argentina mot fortvilelsen i England. Det spørs alltid om hvem og hvor mange som får bli med i den utilitaristiske vurderingen.

Dydsetiske tilnærminger

Dydsetiske tilnærminger til idrettens ethos tar et annet utgangspunkt enn konsekvensetikernes rasjonelle prinsipper. MacIntyre (1984) og andre dydsetikere tar i stedet utgangspunkt i hva som kjennetegner det gode liv, om moralsk karakter, og om hva slags mennesker vi bør være. MacIntyre forankrer etikken i den sosiale og kulturelle konteksten vi er en del av. I en slik analyse er idrettsmoralen bestemt av det ethoset som er vokst frem gjennom en historisk prosess og er akseptert i praksisfellesskapet. (Loland, 2005b: 63). I tråd med dette vurderer idrettsfilosofen William Morgan (2000) idrett som en sosial praksis med spesifikke idealer gitt gjennom tradisjonen. Disse idealene inneholder konkrete standarder for kvalitet og prestasjon og viser hvordan idretten kan realiseres på sitt beste. Dersom idrett praktiseres på sitt beste, vil deltakerne få oppleve idrettens interne goder. Realiseringen av interne goder kan videre utvikle moralske dyder hos deltakerne. I et større perspektiv betyr dette at praksiser som idrett kan bli viktige og meningsfulle deler av 'det gode liv' og 'det gode samfunn'. Intensjonale ethosbrudd vil for Morgan innebære å bryte etablert enighet om standarder for kvalitet og prestasjon i idretten. Dermed ødelegges muligheten for å realisere idrettens interne goder, for å utvikle dyder, og dermed også legitimeringen av idrett som en moralsk verdifull praksis. Vi finner altså at dydsetiske tilnærminger vil ha langt vanskeligere for å akseptere den kyniske og pragmatiske holdningen som preger toppfotball ethoset. Man kunne argumentere for at en viss moralsk kynisme bidrar til å fremvise dyden «lojalitet overfor klubb og medspillere». Men om man ut fra dette skulle akseptere ulike typer regelbrudd, for eksempel profesjonelle feil, vil dydsetikerne svare at dette ikke viser idrettsfellesskapet på sitt beste. Det fremviser ikke idealene som er vokst frem gjennom en lang historisk prosess. I tråd med dette argumenterer Breivik (2010) for at også toppidretten kan profitere på en holdning i retning av mer sjenerøsitet i stedet for egoisme, enten det dreier seg om individuell egoisme eller gruppeegoisme. Sjenerøsitet bidrar til å gi både medspillere og motspillere sjansen til å utvikle seg og vise sitt beste. Slik heves prestasjonsnivået og det skjer en bedring i det etiske klimaet. Selv om Breivik viser til eksempler på utvikling av sjenerøsitet på høyt prestasjonsnivå, er en slik utvikling per i dag lite

sannsynlig. Antagelig måtte man endre mer enn fotballideologien. Fotballens økonomiske og materielle basis måtte sannsynligvis revideres dersom sjenerøsitet og fairness skulle blomstre.

Deontologiske tilnærminger

Mens dydsetiske perspektiver tar utgangspunkt i interne og praksisnære forhold ved idretten, hevder andre at idrettens etikk må utvikles i samsvar med praksiseksterne, kritiske perspektiver. For dem handler etikk om mer eller mindre kontekstuavhengige og prinsipielle sider av menneskelige holdninger og atferd, også i idrettssammenheng. Slike tilnærminger, både pliktetiske og andre, tar typisk for seg ideer om likhet og likeverd mellom personer, samt prinsipielle forhold rundt fairness og rettferdighet. En viktig inspirasjon for arbeidene er John Rawls sin metode om «refleksiv likevekt». Metoden er blant annet brukt av Sigmund Loland (2002b) i hans arbeid om fair play som et moralsk normsystem. Her står tanken om fairness sentralt. Fairness-forpliktelsen handler om å respektere reglene, eller nærmere bestemt ethoset, i den aktuelle idretten. Et idrettsethos anses her å ha en konstitutiv funksjon. Dersom alle utøverne jukser vil det ikke være mulig å gjennomføre konkurransen på meningsfylt vis. Et slikt perspektiv vil vurdere intensjonale brudd på ethos som moralsk uakseptable på prinsipielt grunnlag:

Konkurrenter som konstant bryter ethoset for egen vinnings skyld, anses som gratispassasjerer i det moralske fellesskapet som de er avhengige av. (Loland 2005b: 65)

Her nærmer det deontologiske perspektivet seg det dydsetiske perspektivet. Både interne dyder og eksterne universelle regler peker i samme retning; ulike former for juks og regelbrudd er uakseptable. Idrettsutøverne selv aksepterer ikke nødvendigvis et slikt syn, men her er det forskjeller både mellom topp og bredde og mellom enkeltutøvere.

Spillerne fra toppfotballklubben bruker stort sett argumenter som hører hjemme under egoistisk konsekvensetikk. Det er da snakk om en gruppeegoisme mer enn en individualistisk egoisme. Spillerne er ofte villige til å «ofre seg selv» for at laget skal ha best mulige forutsetninger for å oppnå et ønsket resultat i kamp. Det som betyr mest er ikke hvordan spillerne fremstår og oppfører seg, men hvilke resultater laget oppnår.

Informantene fra breddenivået kan ikke sies å argumentere fra en egoistisk konsekvensetisk posisjon. Selv om også disse spillerne ønsker å vinne er de opptatt av hvordan de opptrer overfor motstandere og dommer, og de ønsker at deres handlinger skal sette klubben i et godt lys. De ønsker å bli oppfattet som et lag med en viss moralsk standard og aksepterer ikke oppførsel som påvirker klubbens rykte i negativ forstand. Det er derfor i hovedsak elementer av dydsetikk som preger breddefotballspillerne. De er også mer prinsipielle i sin tenkning, både i forhold til typer av situasjoner og ulike typer regelbrudd. Steffen sier for eksempel at han ikke synes man bør lage et frispark med vilje. De har med andre ord også pliktetiske argumenter med i sine vurderinger av juks i fotball.

Avsluttende kommentarer

Målet i denne artikkelen har ikke vært å argumentere for ett bestemt idrettsetisk syn. Vi har i stedet vist gjennom den empiriske undersøkelsen av en toppfotball- og en breddefotballklubb at det er forskjeller i idrettsethos i de to klubbene. Det ser ut som prestasjonsnivået spiller en stor rolle. På høyt prestasjonsnivå er fotballen en del av et større system der resultater spiller en stor rolle både i forhold til å fremvise profesjonelle fotballferdigheter, ha kommersiell suksess og være god underholdning for publikum og media. Dette bidrar til at det utvikler seg en pragmatisk og tidvis kynisk holdning som, i hvert fall i et kortsiktig perspektiv, gir visse prestasjonsgevinster. Seierssjansene øker. Dessuten liker publikum og media i mange sammenhenger en type underholdning der det er dramatisk, regelbrudd og kontraster mellom helter og skurker. Det er derfor ikke overraskende at fotballspillerne i toppklubben har et pragmatisk forhold til regelverket og at det å vinne og gjøre klubben til en toppklubb overskygger hensynet til regler og ethos. Vi har kalt dette en type egoistisk konsekvensetikk på gruppenivå. Hvordan skal dette vurderes fra et idrettsfilosofisk og idrettsetisk perspektiv?

Den idrettsfilosofiske debatten rundt juks i idrett er i dag i stor grad dominert av dydsetiske og kognitivistiske tilnærminger. En kritikk mot slike analyser er at de ofte kan ha for stor avstand til praksisfeltet, og dermed mangle relevant forståelse for problemstillingene. Denne typen analyser kritiseres også for ikke å forholde seg til realitetene i toppidrettens prestasjonskulturer. Leaman (1981) er blant dem som etterlyser mer realisme i diskusjonen rundt fair play og juks i idrett:

But if we are profitably to discuss the notion of the rules of the game, and of cheating and fair play, we must address ourselves to the ways in which players and spectators perceive those rules rather than to an abstract idea of the rules themselves. The next step is to determine what notion of fair play is applicable within the context of the ways in which players actually participate in sporting activities. An injection of realism into philosophical discussions of cheating and fair play in sport is long overdue. (Leaman 1981: 98)

Leaman har et poeng. Han får støtte av den svenske idrettsforskeren Per Nilsson som hevder at toppidrettens idé, organisasjon og belønningssystem fremmer egeninteresse og betydningen av å vinne: «Risikoen er derfor at opprettelsen av moralske normsystemer for utøvere og ledere, som ikke er relatert til den praksis som disse grupper er en del av og som de mer eller mindre formes av, lett kan fremstå som moraliserende overfor enkelte idrettsdeltakeres bristende moral» (Nilsson 1993:26). For at vi skal kunne drøfte hva som kan forventes av dagens toppfotballspillere må vi først skaffe oss informasjon om hvordan spillerne selv tolker regler og moralske dilemmaer på banen. Uten informasjon om hvordan spillerne påvirkes av de ulike kravene toppfotballkulturen stiller til dem kan idealistiske normative teorier om fair play og spillernes ansvar bli meningsløse og uten tyngde. Vi håper undersøkelsen som er rapportert og diskutert i denne artikkelen kan bidra til en mer praksisnær diskusjon om fotball og etikk.

Referanser

- Breivik, G. (2005): Trenger vi en egen type etikk i eliteidretten? I D.,V. Hanstad & M., Goksøyr (red): *Fred er ei det beste, Hans B. Skaset 70 år*. Oslo: Gyldendal, 182-189.
- Breivik, G. (2010). Fra egoisme til sjenerøsitet – kan toppidretten reformeres? *Etikk i praksis. Nordic Journal of Applied Ethics*, 4 (1), 39-56. <http://dx.doi.org/10.5324/eip.v4i1.1739>
- Dixon, N. (1999). On winning and athletic superiority. *Journal of the Philosophy of Sport*, 26, 10-26. <http://dx.doi.org/10.1080/00948705.1999.9714576>
- Gebauer, G. (1991) 'Citius-Altius-Fortius and the Problem of Sport Ethics', in F. Landry, M. Landry and M. Yerles (eds), *Sport: The Third Millennium*. Sainte-Foy: Les Presses De L'Universite Laval, 467-476.
- Leaman, O. (1981). Cheating and Fair Play in Sport. I: W., J. Morgan & K., V. Meier & A., J. Schneider (red): *Ethics in Sport*. Champaign: Human Kinetics, 91-99.
- Lindfeldt, M. (1999). *Idrott och moral: Reflektioner över Idrottens Ideal*. Nora: Nya Doxa.
- Loland, S. (1989). *Fair Play i idrettskonkurranser: et moralsk normsystem*. Doktorgradsavhandling ved Norges Idrettshøgskole, Oslo.
- Loland, S. (2002a). *Idrett og etikk – en innføring*. Oslo: Akilles.
- Loland, S. (2002b). *Fair play in sport: a moral norm system*. London. Routledge.
- Loland, S. (2005a): Idrett – prestasjon eller dannelselse? I I. D.,V. Hanstad & M., Goksøyr (red): *Fred er ei det beste, Hans B. Skaset 70 år*. Oslo: Gyldendal, 172-181.
- Loland, S. (2005b). Juks – et tema med variasjoner. i: *Norsk filosofisk tidsskrift*, 40 (1), 57-69.
- MacIntyre, A. (1984) *After Virtue*. Indiana: University of Notre Dame Press.
- Morgan, W. (2000) 'Are Sports More So Private or Public Practices? A Critical Look at Some Recent Rortian Interpretations of Sport', *Journal of the Philosophy of Sport*, 27, 17–34. <http://dx.doi.org/10.1080/00948705.2000.9714587>
- McIntosh, P. (1980). *Fair Play: Ethics in Sport and Education*. London: Heinemann.
- Nilsson, P. (1993). *Fotbollen och moralen: En studie av fyra allsvenska fotbollsforeningar*. Stockholm: HLS Forlag.
- Tamburrini, C. (2000) 'The Hand of God?' *Essays in the Philosophy of Sport*. Gothenburg: Acta Universitatis Gotheburgensis
- Thorbjørnsen, S. O. (2011). *En plass på pallen: Konkurransen, idretten og mennesket*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Ødegård, L. T. (2012) «U moralsk? Nei søren ta. Det er fotball!». *Om forholdet mellom moral og prestasjonsnivå i fotball*. Masteroppgave. Oslo: Norges idrettshøgskole.

